

MAGYAROKSZÁG HONORÁCIOR OSZTÁLYAI

(SZOCIOGRAFIAI VÁZLAT)

ÍRTA

BUDAY DEZSŐ

*Különnyomat a Budapesti Szemle 1916. évi
február havi számából*

BUDAPEST
KIADJA AZ EGGENBERGER féle KÖNYVKIADÓVÁLLALAT
(HOFFMANNBÉLA)

1916

A legújabbkori társadalmak a polgári renden alapulnak. Ez vezeti őket szellemi és gazdasági téren.

Ha a legfelső vezetés némelyiknél még hagyományszerűen a régi nemesi rend embereiből kerül is, azért már a polgári renden fut keresztül az államélet főütere. És ez a középosztálynak nevezett polgári rend az újkori társadalmak lelke.

A középosztálynak a keretei nem olyan kasztszerűek, mint a nemesi társadalomnál. Származásra nézve helyet adnak a nemesi rend elszegényedett maradékainak, a fölfelé törekvő városi kispolgárnak és a vagyont szerzett parasztnak egyformán.

Talán sehol sem olyan érdekes ennek a középosztálynak a kialakulása, mint Magyarországon.

A francia középosztály teljesen magába olvasztotta a régi nemességet és fölszította a városok polgárságát. Németországban a sok nagyváros kizárólag maga szolgáltatja a középosztály anyagát. Olaszországban szintúgy. Oroszország középosztálya jórészt idegen eredetű.

Magyarországban olyan szűkkörű volt mindig a városi élet, hogy nem tudott anyagot szolgáltatni a középosztálynak. De 1848 után a nemesi rend nagy része elvesztvén vagyonát, hivatal után nézett. Ez volt első magva a magyar középosztálynak. Akkor a német városi elem, az iparos és kereskedő, még annyira kispolgár volt, hogy nem lehetett a középosztály tagjának nevezni sem vagyonánál, sem műveltségénél fogva. Később emelkedett a középosztálynak nevezhető színvonalra a német iparos és a görög kereskedőosztály helyére lepett zsidóságnak' egy része. De nagy számszerű tartalmat adott aztán ennek az osztálynak a többnyire német városi elem sok-sok maradéka, a ki a letűnt gentryvel mind a lateiner-pályán versenyzett

A régi nemességből lefelé, a régi városi kispolgárból fölfelé így alakult ki a magyar középosztály.

Ez a középosztály még sajtószerű egyoldalúságban szenved. Ma még alig van közte iparos és kereskedő. Ha a középosztály fogalmát valamivel akarná az ember jellemezni, csakis a közép-nagyságú vagyonnal s a közepes, polgári életmóddal lehetne nagy vonásokban körülírni. Háromszobás lakás, második osztály a vasúton, három tál étel délben: ez a magyar középosztály. Ehhez még csak egyet lehetne hozzátenni: a magyar szellemi életnek, a magyar irodalomnak, újságnak, színháznak teljesen az ő erejéből való fönntartását.

Birtokos magyar középosztály nincsen. A száz katasztrális holdtól ezer holdig terjedő birtokok száma az utolsó, 1895-iki gazdasági összeíráskor mindössze huszonegyezer volt. Ennek jelentékeny része a felső társadalmi rendhez tartozó gentry, és egy másik nagyrésze parasztgazda, nem számítva a külföldi birtokosokat. Iparosunk még volna egynéhány, a ki a középosztályhoz volna számítható, de már kereskedőink származásuknál s gyorsan váltakozó vagyoni és műveltségi helyzetüknél fogva nem tartózkodnak sokáig a középosztály határai között, hanem annak könnyen alája vagy föléje kerülnek, így a középosztály tartalma minálunk csak a honoratior-osztály számára marad fön.

Ez a magyar honoratior-osztály teszi tehát egyúttal a magyar középosztályt is. Kétségtelen kár, hogy nincs más középosztályunk. És természetes, hogy annál jobban nehezedik a nemzet életének minden szívedobbanása erre a vérben szegény fő-úterre.

Most ezt a nemzetfönntartó honoratior-osztályt veszszük szemügyre: mennyiben teljesíti hivatását, milyenek a jelen és jövő kilátásai.

Ha így veszszük a magyar honoratior-osztályt: a közszolgálat és az ú. n. intelligens-szabadfoglalkozások csoportjából állónak, akkor mindjárt azt is látjuk, hogy ezeken az osztálykereteken belül már nincsen nagy eltolódás. Körülbelül egyforma vagyoni helyzet és műveltség jellemzi ezt az osztályt általában. Ide tartoznak névszerint az állami tisztviselők, a vármegyei, városi és községi tisztviselők, az egész tanító-sze-

mélyzet és a szabad foglalkozások közül az ügyvédei, orvosok, mérnökök és művészek, így a magyar középosztály tulajdonképpen számba vehet ő tagjainak száma nagyon kicsire zsugorodik össze. A közszolgálatokon és szabad foglalkozáson volt Magyarországon¹ a postásokon és vasutasokon kívül:

	férfi	nő
1890-ben	95,884	21,199
1900-ban	114,761	29,488
1910-ben	138,069	43,719

A számbeli szaporodásnál mindenekelőtt feltűnő, hogy a nők száma a férfiakénál jelentékenyebben emelkedik. Míg a nők a férfiaknak 1890-ben körülbelül csak 22%-át teszik, addig ez az arány tíz év múlva csaknem a létszám egynegyedére, sőt a legújabb népszámláláskor már majdnem egyharmadára emelkedik. Nemcsak a tanítónői pályán, hanem másutt is rohamos a nőknek a közszolgálati ágakban mindinkább való részvétele.

Egységesebb lesz az egyes pályák társadalmi helyzete és fejlődése fölött az áttekintés, ha nem a közszolgálat és a szabadfoglalkozások kettős csoportja szerint, hanem a szakszerűség szerint csoportosítva szemléljük őket. Minden csoportnál meg kell emlékezni az alacsonyabbrendű tisztviselőkről is: a segédéről, írnokról, díjnokról. Mert sem a származás, sem a társadalmi helyzet valami különösen nem választja el őket a tisztviselőktől. A segédszemélyzetben nagyrészt a nők szerepelnek, ugyanannak az osztálynak a leányai, a melyik a tisztviselőket adja. És a férfi-segédszemélyzetet sem választják el a tisztviselő-csoporttól olyan válaszfalak, a melyek itt jelentősek volnának. Nyugaton ez nem így van. Ott a kezelőtiszt olyan altiszt-f éle, mint nálunk a hivatalszolga. Nálunk a díjnok is az «úri rend»-hez tartozik és azért a szellemi színvonalat illetőleg többnyire föltötte áll külföldi collegájának.

¹ Az itt felsorolt és a későbbi statisztikai adatok az illető népszámlálások eredményeinek hivatalos feldolgozásai; Magyarország és Fiume, Horvátország nélkül. Néhol szükség volt átszámításra.

A közigazgatás: állami, vármegyei, városi és községi tisztviselők.

Ez volt az eredeti magva a magyar honoratior-osztálynak. A vármegyék ma is túlnyomóan az elszegényedett nemesi osztály tagjainak nyújtanak kenyeret. És itt legjobban igazolja az élet azt, hogy tisztviselő és díjnok között nincsen nagy társadalmi különbség.

A vármegyékben ma már csak kevés helyütt van meg az a szokás, hogy a birtokos gentry-osztály is szolgál a közigazgatásban (legjobban Pest, Bihar, Somogy és néhány felvidéki vármegyében), a legtöbb helyütt a birtoktalan gentry köréből kerül ki a tisztviselői osztály, sőt vannak olyan vármegyék is, a melyeknek a kormányzatában már nincsen benne a régi birtokos osztály sem. A vármegyei tisztviselők száma 1890-ben 3692; 1900-ban 4447; 1910-ben 4094; a vármegyei díjnokoké pedig 1890-ben 516; 1900-ban 1063; 1910-ben 933. A visszaesésnek az az oka, hogy a vármegyei pénztárak állami kezelésbe mentek át és így a régi vármegyei tisztviselői személyzetnek ez a része állami tisztviselővé lett. Máskép a létszám csöndes emelkedést mutatna.

Érdekes, hogy a vármegyék tisztviselői még néhány évtized előtt alig ismerték egymást. A nemzeti ellenállás idejében kezdődött meg a vármegyék tisztviselőkarának országos alapon való szervezkedése; ekkortájt kezdődött meg egypár összefogó, velük, ekkortájt alakult a Vármegyei Tisztviselők Országos Egyesülete, a mit később ügybuzgó igazgatójuk kezdeményezésére egy pénztintézet alapítása is követett, mely a vármegyei tisztviselők anyagi helyzetét volt hivatva rendezni. Ma már a vármegyei tisztviselők fizetése azonos a hasonló rangú állami tisztviselőkével és előkelő szaklapjuk, a *Vármegye*, a megyei közigazgatás minden ágát felölelő folyóirat. Mindez alig egy évtized eredménye.

A közigazgatási szakvizsga, a melyet még az 1883. évi I. törvénycikk elhatározott, lett volna ennek a közigazgatási ágának az elméleti qualificatioja a jogvégzettségen kívül. Ez azonban abba maradt. Ma egy sereg rendezetlen kérdéson kívül ez is megoldásra vár, csak úgy, mint a vármegyék államosítása, a mi a régi vármegyéknek annyiszor megnyírbált

autonómiáját egészen össze fogja zsugorítani. A jó közigazgatás érdeke, hogy ezek a kérdései a vármegyei tisztviselői kar érdekeinek sérelme nélkül találjanak megoldást.

Ma már vajmi kevesen ítélik meg a vármegyét Jókai *régi jó táblabírái* után. Kétségtelen, hogy ez a modern közigazgatási feladatok végzésére ma már a jelen formájában nem alkalmas. A rideg bürocratián és az árva-pénzek sokszor gyanúsított kezelőin kívül azonban a vármegyével együtt fog kivesszni az a jó öreg táblabíró-typus is, a ki szegény maradt, a kinek a lakásán mindennapos volt a végrehajtó, de a ki a rábízott fontos feladatokat, ha olykor politikai tendenciával is, de mindig tiszta kézzel és önzetlenül végezte.

A vármegyei tisztviselő-kar gyökere nyúlik bele legmélyebben a magyar lelekbe és épen ezért ez az osztály mutatja a legnagyobb lelki ellentétet is.

A város fejlődése homlokegyenest ellentétes képet nyújt a szemlélőnek. Városainknak egy része nem magyar eredetű. De a városok magyarosodása történt a legnagyobb erővel. És a városok fejlődése mutatja a legnagyobb arányokat. Új állások szervezése, meglepő előmenetek a városi tisztviselő várható reményei. Egy közepes vidéki város polgármesterére nagyobb feladatok várnak, mint a legnagyobb vármegye alispánjára. Széles latkor, utazottság, gazdasági ismeret, sociális érzék, ezek volnának a vidéki város polgármesterének szükséges qualificatiói. A városi üzemek szaporodása beláthatatlan perspektívát biztosít az arravaló vezetőnek.

Ma a városokban két úr van: a rendőrfőkapitány, a kit felülről tettek oda és a gazdasági tanácsos, a ki a városi tisztviselők legügyesebbje. Egy gazdasági tanácsos se menne el polgármesternek. Már vannak jó polgármestereink, de még nincsen jó polgármesteri karunk. Más hiba, hogy kevés az önálló város és nagyjövőjű emporiumok sínylik még a vármegyei közgyűlések évnegyedes lassúságát. Városi érdek, városi párt: ez ma a városok jelszava, a melyet az iparos és kereskedő osztály a tőlük függő szegénysorsú, kifizetésű alkalmazottal akar megvalósítani. A mi irányítás van, az alulról történik.

A közigazgatás végtelenül fontos discretionarius joga a városokban nőtte ki magát félelmetes hatalommá, így hoznék

városaink a klikkek küzdőtere, a hol a tisztviselő hatalmasnak látszó, de voltaképen szánandó eszköz. A fejlődés amerikai méreteit ezek a számok mutatják: Városi tisztviselő volt 1890-ben 4554; 1900-ban 5482; 1910-ben 7090; a segédszemélyzet 1890-ben 740; 1900-ban 1505; 1910-ben 1408.

Feltűnő, hogy míg a semmi hatáskörrel nem rendelkező vármegyei közigazgatás még most is nagy számmal veszi föl magába az úgynevezett úri elemet, addig a városok tisztviselői karába a bennszülöttek közül az előkelőbb családok gyermekei nem kíváncsiak, mert inkább az ügyvédi pályára igyekeznek. Annyira, hogy sokszor idegenből kerülnek a tanácsosok és polgármesterek.

Így aztán nem csuda, ha a városok a küzdő, befolyásos gazdasági erőknek uszály hordozói. A tisztviselőket jövőjük érdeke sok esetben körültekintésre kötelezi.

Mind a tisztviselői szolgálat, mind a közérdek szempontjából legfontosabb megoldandó feladat a városokban a városi tteemek szakszerű kezelése s ezzel kapcsolatban a tanácsban is a szakemberek részvéte. Hogy az építészeti tanácsos miért nem mérnök, vagy a földművelés ügyeinek tanácsosa miért nem gazda a nagybirtokos-városokban, ki tudná megmondani?

A «falu jegyzője»: a községek nagyhatalma. Helyzeténél fogva a közigazgatást összeköti az étellel. A feléje nyúló közérdeklődésnél és a helyzetének javítására irányuló törekvések-nél csak a ránehezülő terhek súlya nagyobb. Mióta a sok munkát egyre több segéderővel vezeti, azóta csak a felelőssége nagyobb. A község ura, kinek feje fölött Damokles kardjai lebegnek. A jegyző idejének és felelősségének háromnegyedét az állami pénzügyigazgatás foglalja el.

Érdekes, hogy életmódjánál fogva a falu pennájáé közelíti meg legjobban a régi honoratior-osztálynak az úgynevezett úri életmódját. Multságai és rokonságai csakugyan az úri osztálylyal fűzik össze. Fontos politikai szerepüknél fogva kevésbé mostoha bánásmódnak örvendenek rangtársaiknál. A jegyzői és körjegyzői status fő szervezési kérdései egyelőre pihenőre jutottak. Elméleti képzésük a közigazgatási tanfolyamokkal magas színvonalra került. Mint társadalmi osztály derekasan betölti azt a helyet a nemzet életében, a melyre hivatva van.

A számuk így alakult: községi és körjegyző volt 1890-ben 4298; 1900-ban 4925; 1910-ben 5813; a rendszeresített állású segédjegyzőké pedig: 1890-ben 2350; 1900-ban 2736; 1910-ben 3099.

A közigazgatási ágak másik csoportja a szürke statisztikában mint «állami tisztviselő» szerepel. Ez csak statisztikai tömeg. Benne vannak az összes állami igazgatási ágazatok emberei, a kik nem postások, vagy vasutasok. A pénzügyigazgatás, a kereskedelmi ministerium és a földművelési ministerium kisebb jelentőségű szakszolgálatainál; összes tisztviselői és alkalmazottai. Ebbe a kategóriába tartozott tisztviselő 1890-ben 6548; 1900-ban 8633; 1910-ben 13,017.

A növekvő állami apparátus egyre nagyobb számban szívja föl magába az erőket. Ezek között van jogász, gazda, erdész, mérnök, de annyira elosztva az egyes kisebb szakokba, hogy önálló osztályéletük csak szűk keretekben fejlődhetett ki. De a legújabb évtizedek itt is nagy szellemi eredménnyel jártak: meghozták majdnem minden kisebb szaktestület részére a maga szaklapját.

Az állami életnek ezek szürke statisztikai tömegbe foglalt derék napszamosai. Feltűnő, hogy ezekbe a szakszerű és épen azért szürke szolgálati ágakba (pénzügy, kataszter, erdő, bánya, államépítész, állami birtokok) a honoratior-osztály legjava nem igen kívánczik, pedig hatáskör és állami fontosság terén nemsokára túl fogják szárnyalni a közigazgatás egyéb szerveit.

A vasutasok és a postások nagy számukkal többen vannak, mint az egész többi magyar honoratior-osztály. 1913-ban 37 ezer vasúti tiszt, 122 ezer altiszt és állandó alkalmazott, 74 ezer napszamos-munkás dolgozott a vasutak szolgálatában. Közük 1181 nő. Ha csak a tiszteket számítjuk a honoratior-osztályhoz, akkor is csaknem felülmúlják számukkal a többi részét ennek az osztálynak.

A magyar királyi posta szolgálatában pedig 1913-ban 35 ezer egyén volt, egyharmada nő.

Ez a nagyszámú osztály egymással ismerkedik és szórakozik. Külön kaszinóik, egyesületeik, szaklapjaik, levelezéseik, gazdasági szervezkedéseik megannyi láncszemei az összetartozásnak. Páratlan a maga nemében, hogy társadalmi és gaz-

dasági szervezkedéseikbe az alantasokat csak úgy beolvasztották, mint a főtisztviselőket. A negyedmillió vasutas Magyarország legnagyobb szervezete. Megmutatták 1904-ben, hogy veszedelmesek is tudnak lenni.

Példájuk érdekesen mutatja, hogy az annyira individuálisnak látszó magyar néplélek (ez a kaszt igazán színmagyar) mennyire igazodni tud bizonyos szervezkedésekhez. Egy lélektani példa rá: Az olasz technikai munkás a világ legjobban elismert munkavezetője. A magyar lélekben nincsen meg a vezetőerő. Ha megfosztják kicsi földjétől, jó gyári munkás lesz Amerikában, még jobb farmer, de legislegjobb rendőr, vagy villamos kalauz. Kötelességtudás, nagy intelligencia, találékony-ság és lélekjelenlét jellemzi. Az étellel önállóan megküzdeni azonban nem tud. Épen így a szellemileg magasabbrendű magyar középosztály. Elmegy postásnak, vasutasnak. Eenyeteg friss magyar erőt, jó, becsületos energiákat szí föl évente a magyar vasút és a posta. Talán egy nemzetnek sincsen ennyire lelkileg telített közlekedési tisztviselő-kara.

Bírók és ügyvédek.

Negyven esztendei bújósdi-játék után újra találkozik a magyar ügyvédi és bírói kar. És ezt egy szigorú, de bölcs törvénynek köszönheti. Az 1912. évi VII. tczikk, a lex Székely szerint most már a bírákra nézve is kötelező a jogi doctoratus és legújabbban az egységes ügyvéd-bírói vizsga szabja meg vala mennyiök legfelső qualificatióját. Ezzel megszűnik az a furcsaság, hogy kevésbbé képzett jogászember ült a bírói ítélőszékben, mint az ügyvédi asztalnál.

De ha beszélni akarunk róluk, akkor még külön-külön kell őket szemügyre venni. Mert az élet ugyancsak elválasztotta őket. A vagyonos és befolyásos családok tagjai, ha a jogi pályára léptek, jobbára ügyvédek lettek, a szegény fiúk inkább bírónak mentek. Az ügyvéd a közélet legfőbb vezetője lett, a bírónak pedig hiába adott az állam fizetést, tekintélyt, a faluban még ma sem tud a főszolgabíróval versenyezni.

Bírói karunk nemes önzetlenséggel és egyszerűséggel teljesít el le mindig hivatását. A magyar bíró megvesztegethetlen-

sége közmondásos. Ha ennek a dolognak jobban a mélyére nézünk, látjuk a legfőbb okot is: a törvény vaskorlátait. A magyar pörök legnagyobb része onnan ered, hogy az alperes nem tud fizetni. Szívesen fizetne, de nincs miből. A felperes perli a váltóját, vagy a kötelezvényét. A bíró pedig felhúzza a munkakabátját és neki ül, hogy kitöltse a blanquettát: «alperes köteles felperesnek fizetni...» A pöröknek egy ötödrésze sem igényel bírói cognitiót. De azért az érdemi perekben is pártatlan. Pedig tudja, hogy ügyvéd collegája abból a perből ezer korona költséget kap, a min ő otthon egész éjszaka oly kevés fizetésért dolgozott. Éjszaka azért, mert nappal a blanquettákat kellett kitöltenie . . .

Az új ügyviteli szabályok lassankint ezen is segítenek. Igazságszolgáltatásunk, a melynek külön bírákat kellett tartani egypár részletügyletes cég számára, kezd gyorsabb és jobb lenni és kezd megszabadulni a tömegmunka nyűgétől. A bíró talárt fog kapni. Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesületben védelmezi társadalmi érdekeit. Internatust építettek Budapesten a fiaik számára. A szerencsésebb kiválogatódás a bírói karba már jobban vonzza a jogászok elitjét.

Az ügyvédség szabad pálya: az ügyvéd helyzete egészen más. Negyven évvel ezelőtt csak az orvosnak és az ügyvédnek volt a közélet szereplői között kötelező doctoratusa. Az ügyvéd szerepel a közéletben mindenütt.

A magyar ügyvéd-nemzet. Németországban a tanár, Franciaországban a mérnök, Angliában az orvos a nyilvánosság szellemi vezetője. Nálunk az ügyvéd. Képviselő, politikai szónok, pártelnök, parcellázó és bankalapító. Mint honoratior a társadalom csúcsán áll. Számuk rohamosan, szinte aggasztóan emelkedik: 1890-ben 4202; 1900-ban 4507; 1910-ben 6743.

De még ennél is jellemzőbb az ügyvédeknek Budapestre todulása: 1890-ben 739; 1900-ban 1069; 1910-ben 1707.

A magyar ügyvédeknek tehát több, mint negyedrésze él Budapesten. Itt született meg az ügyvédi kar társadalmi kettéválása. Nem úgy, mint Németországban, hogy ügyvéd-speciálisták keletkeztek volna, hanem inkább az élet szinte humorosán megteremtette azt a differentiálódást, a mely Franciaországban tételes intézmény: az avou-ék és az avocat-k csoport-

ját. Az egyik az ünnepi ügyvéd, a dísz-ügyvéd, a ki csak tízezer koronás pereket vállal és ha a fúrumon szerepel, akkor a sajtóiroda lesi a szavait, igazi működési helye azonban a minis-teriumok előszobája. A másik az ügynök-ügyvéd. A cégbejegyző, a kereskedelmi vállalatok ügyésze, voltaképpen alkalmazottja. Ennek az üzleti helyiség és a kávéház a működési tere, irodája tulajdonképpen nincsen. Akármilyen különös jelenség ez, van egy jó oldala: a mi magyar kereskedelmi életünk nagyon sok-szor nélkülözi a szélesebb látkört és a szakértelmet: ezt azután ezek az avouék pótolják egészen addig, a míg maguk is dísz-ügyvédek lesznek.

A vidéki ügyvéd élete egyenletesebb, normálisabb. Itt a parcellázó és bankügyészek képviselik az ügyvédi arisztokra-tiát. Vidéki ügyvédnek van legtöbb kilátása az országgyűlési képviselőségre, A mai összeférhetetlenségi törvény mellett, a mely a legjobb szellemi erőket tartja távol a parlamenttől, ez a megoldás még nem is a legrosszabb.

Az ügyvédjelöltek és újabban az ügyvédhelyettesek nagy száma alkotja a jövőnek jogászgenerációját. Ügyvédjelöltünk volt 1890-ben 1368; 1900-ban 1846; 1910-ben 4364. Ezek közül Budapesten működött 1890-ben 445; 1900-ban 705; 1910-ben 1310.

Fiúmében az ügyvédi status száma korlátozva van. Ott húsz év alatt 11-ről csak 23-ra emelkedett az ügyvédek száma.

Az egyházi élet honorationai.

Magyarországon a főllesztelt lelkészek száma volt 1890-ben 11,062; 1900-ban 11,105; 1910-ben 11,413. A lelkészsegédeké ugyanebben az időben körülbelül 1800-ról 2000-re emelkedett. Ennek az utóbbi számnak fele a római katolikus egyházra esik, egyhatoda a reformátusokra, a többi felekezet aránylag kevés lelkészsegédet tart, mert nem népesek a plébániáik.

A lelkészi kar természetesen élesen tagolódik a felekezetek szerint. A lelkészekből a legújabb népszámlálás szerint voll római katolikus 3332, görög katolikus 2026, református 2068, ágostai evangélikus 930, görög-keleti 2262, unitárius 111, izraelita 681, egyéb 3.

Nemcsak felekezetiességük, hanem nemzetiségi viszonyaik, sőt gazdasági helyzetük ellentétei miatt sem lehet egységes lelkézsosztályról beszélni. A katolikus lelkézség vagyona s ezzel kapcsolatban műveltsége révén, de a vallás természeténél fogva is legnagyobb hatással van a népre. A görög-katolikus; és a görög-keleti lelkésznek szellemi hatása talán még nagyobb, de népének intelligenciája kisebb, azonkívül szerény anyagi helyzete miatt nem társadalmi tényező.

A református lelkézség színmagyar. Szerény anyagi helyzete mellett a kifejlett autonómia gátolja nagyobb társadalmi actio kifejtését. Épen így az unitáriusoknál.

A nemzetiségek lelkészei között vajmi kevés a magyarul beszélő. Politikai szempontok miatt is ezek állanak legtávolabb a magyar honoratior-osztálynak többé-kevésbé egységes szellemű lelkétől.

Az egyetemtől a népiskoláig.

A közpályán működő osztályoknak ez a sokat tanult, de legkevesebbet kereső szellemi elitje az intelligens magyar társadalom kovásza. De épen a szűk jövedelemnél és főleg a kevés hatalomnál fogva mindig legjobban ki volt téve az alsó társadalmi rétegek nyomásának. A tanító helyzete a lelkész és a jegyző mellett, a tanár társadalmi súlya az ügyvéd és orvos mellett egészen másodrendű.

Az egyetemen még vannak kivételek. Az orvostanárok jövedelme a legnagyobb elérhető szellemi munkabér.

Az egyetemi jogtanárok közül a budapestieknek legközelebbi kilátásuk van az államtitkárságra és minis térségre. Nem tekintve néhány esetet, kezdetleges állapot, hogy az államférfiakat a tudósok sorából kell toborozni. Az ideális francia államiérfi-carriérek inkább a publicistika sorából indulnak. Csakhogy nálunk nincsenek publicisták: professoraink túlságosan elméletiek, újságíróink túlságosan gyakorlatiak.

Egyetemi magántanári intézményeink csak az orvosoknál vannak modernül kifejlesztve. Egyébként sem nyújtják seholsem a kathedrának biztos és nyugodt kilátású előiskoláját. Az egyetemi orvosgyakornok 1400 koronát, az assistens pedig 2000 koronát kap évente fizetésül. És állása csak ideiglenes.

A jogakadémiák tanulmányi és szervezeti reformja aktuális nyílt kérdés. Társadalmi vonatkozásban kiszámít hatatlan a jövő jogászgenerációt illetően.

A középiskolai tanárok száma 1890-ben 2165; 1900-ban 2749; 1910-ben 3843.

Szervezettségük és tömörülésük meglehetősen egyöntetű, bár világnézetükhöz képest nagyon sokféle iránynak a hívei. Az Országos Középiskolai Tanáregyesület összes aspiratióiknak fészke és testületi egységes szellemüknek méltó fenntartója.

Ahhoz a fontos hivatáshoz képest, a melyet a nevelés terén betöltenek, a középiskolai tanárok a társadalomtól aránylag keveset kapnak ellenértékül. Pedig mennyit nyújtanak érte ... Az irodalmi körök, a vetített képekkel való felolvasások, az egyleti titkárságok, a szabadiskolák, jótékonycélú gyűjtések, hazafias ünnepek: mind a középiskolai tanárok ingyenmunkái. De nem szabad nekik különórát adni, diákokat tartani, lapot szerkeszteni.

Kolleganójuk az igénytelenségben a középiskolai tanárnő, a kinek jeles érettségivel, doctoratussal kell a hely hiánya miatt sokszor a polgári iskolákban tanítania s így még el sem foglalhatta méltó helyét a magyar nőnevelésben.

A felső nép- és polgári iskolai tanítók, a kik a tanári cím viselésére most már hivatalosan nem jogosultak, egy évvel tanultak kevesebbet, mint középiskolai kollégáik. A számuk 1890-ben 891; 1900-ban 1245; 1910-ben 1446.

A tanítónők száma meglepő emelkedést mutat: 1890-ben 181; 1900-ban 878; 1910-ben 1334.

Rajtuk kívül ezer nevelő és négyezer nevelőnő van az országban, a kik többnyire magasabb diplomával, szabad pályán, állandó alkalmazás nélkül működnek.

Az elemi iskolai tanítók száma: 1890-ben 20,563; 1900-ban 20,970; 1910-ben 23,384.

A magyar tanítószág éppen nagy számánál és az elemi iskolák különböző jellegénél fogva igen változatos társadalmi elhelyezkedésű. A dús jövedelmű alföldi főkéntől kezdve az erdélyi oláh tanítóig, a ki maga kapálja szőlőjét, — változatos a sorsuk. Általában a magyar népoktatás felekezeti kézben lévén, sorsuk is azonos az illető felekezetek papjaival, nemcsak az egy-

házi ellenőrzés miatt, hanem sokszor nemzetiségi vonatkozásokban is. Az új törvényhozás a magyarság érdekében igyekezett tenni, a mit lehetett. De még nagyon sok van hátra, ha elgondoljuk, hogy Charlottenburgban az elemi iskolai tanító kezdőfizetése 3000 márka és 5400 márkáig fölviheti a nélkül, hogy igazgató lenne.

A tanítónők . . . Magyarországon jobb sorsra a méltó reményiségei. Aránylag kevesebb köztük a felekezeti, több az állami, mint a tanítók között. Mert a tanítónő a legtöbb esetben nem lehet kántor és így elesik a tanítóság főjövendelmétől. Praeparandiák csak úgy ontják a fiatal úrilányokat. Volt 1890-ben 2819; 1900-ban 5281; 1910-ben 9163. Ezek közül hajadon 1900-ban 3723; 1910-ben 6046; férjes 1900-ban 1278; 1910-ben 2604; özvegy 1900-ban 240; 1910-ben 345.

Tehát számuk évtizedről-évtizedre körülbelül megkétszereződik, de aránylagos férjhezmenési reményeik is folyton javulnak, mert mindig több férficolléga vesz feleségül tanítónőt, hogy a kettős fizetésből könnyebben megélhessenek. Ugyanez áll a polgári iskolák tanítónőinek férjhezmenésére is, még fokozottabb arányokban.

A nyugati államokban a tanítónők száma aránylag azért kisebb, mert az úrilányok nem kénytelenek erre a pályára lépni; az élet ezer más, jobban fizetett, vagy szabadon kereső alkalmat nyújt nekik. Nálunk ez az egyedüli lehetséges pálya a szegény úrilányok számára, a kik nem akarnak üzleti levelezők vagy gépirónők lenni, jóllehet ott sokszor jobban fizetik őket. És ez a pálya felel meg legjobban szegény, élelmesség híján levő, a magyar honoratiorok félévszázados örökségképen igénytelen lelkületüknek.

Csak az olasz vagy orosz viszonyokhoz lehet hasonlítani a mi tanítónőink működését: középosztálybeli, úrinak nevezett származással, ki a falura, az állami iskolákba, a melyek többnyire a nemzetiségi vidékeken vannak. Tótokat, oláhokat nyerni meg a magyarságnak: igazán névtelen hősök a magyar tanítónők.

Hogy nem többen mennek férjhez férficollégáikhoz, annak mély oka van. Ugyanis a férfitanítók egy társadalmi réteggel alacsonyabb származásúak és műveltségűek. A tanítói pályára félbemaradt intelligensek, jó eszű, de szegény paraszt-

fiúk, kisiparosok gyermekei mennek túlnyomóan. A tanítónők pedig abból a jobb műveltségű, szerényebb vagyoni helyzetű úri osztályból kerülnek ki, a melynek a férjhezmenési kilátásai a hozomány hiánya miatt, vagy nevelésük gondos volta mellett csekélyebbek. A kis tanítónő, a kinek nyugodt otthona tudott nyújtani francia nyelvű különórákat, zongorát és egy-egy nyári utazást, a kinek bátyja ügyvéd és orvos barátai udvaroltak, de nem vették el a hozomány hiánya miatt, nehezen szánja rá magát, hogy férficollégájához hozzámenjen.

Egyike ez a kérdés a magyar intelligens osztály legfájóbb sebeinek. Ha volna megbízható statisztikánk rá, úgy sejtem, igazolni lehetne, hogy az élet küzdelmében elfáradt honoratiorosztályban, vesztére, több a leánygyermek, mint a fiú. A fiút nagy gonddal, adóssággal kitaníttatja. Az majd megél magától, ha diplomás lesz és hivatalba jut. Még némi hozományra is van kilátása. De a leányt akármilyen gonddal nevelik, még ha igazságosan és egyenlően osztják is föl a nevelésre szánt részt a gyermekek között és inkább hozományra, mint báli ruhára költik azt a csekélységet, a mit a honoratior-sorban levő apa a három szobától és három tál ételtől meg tud takarítani, akkor is egyenlőtlen a dolog. Azzal a kis pénzzel, a mivel a fiú ügyvéd lett és ötvenezer koronás hozományra tart igényt, hogy irodát alapíthasson, azzal a kis pénzzel a lány nem tud magának diplomás embert szerezni. Két-három sikertelen bálév után elkezd készülni a tanítónői magánvizsgára ... Ez a magyar intelligens társadalom legszomorúbb képe.

Orvosok, gyógyszerészek, szülésznők.

A magyar orvosi kar most kezd csak igazán országszerte megbecsült lenni: most emelkedett kulturánk arra a magaslatra, hogy tisztességes megélhetést nyújt az orvosnak.

Eddig az orvosra kétféle carriére várt: a főváros fényes rendelőszobája, vagy a falun való «eltemetkezés». Ma már a körorvosok helyzete is tűrhető, vidéki nagyobb városaink pedig kezdik megfizetni a specialistákat is. Az orvosok száma volt: 1890-ben 3778; 1900-ban 4805; 1910-ben 5514. Ezek közül a fővárosban élt 1890-ben 680; 1900-ban 1075; 1910-ben 1473; tehát

mint az ügyvédeknel: az egész orvosi karnak is újabban már negyedrésze.

De a legutolsó egyetemi évek az orvosi pálya közeli jövőjét hirtelen föllendítették. Az 1912/13-iki iskolai évben csaknem háromezer beiratkozott orvostanhallgató volt a pesti egyetemen, köztük 137 nőhallgató. A kiadott orvosi diplomák száma háromezernél felül van az országban, a háború előtti esztendőben pedig ez az arány még jobban fokozódott. Annyira, hogy az ország közegészségügyében messze kiható javulást várhatunk a legközelebbi évtizedben.

Az orvos társadalmi helyzete ma még, különösen a vidéken, rendkívüli elfoglaltsága miatt nem alakult ki. És socialis missióját, az orvosi tudományoknak és a közegészségtannak népszerűsítését sem ért rá még eddig megvalósítani, pedig a vidéken erre igen nagy volna a szükség. Feltűnően kevés az orvos-képviselőnk.

A gyógyszerészek a honoratior-pálya dédelgetettjei. Az a küzdelem, mely a gyógyszerárak megszerzése körül folyik, fölcsap hullámaival még a politika magaslataira is. Hogy milyen a helyzet a gyógyszerészi pálya szempontjából, azt a gyógyszerészek és segédek számának összehasonlításából láthatjuk. Gyógyszerész volt Magyarországon 1890-ben 1271; 1900-ban 1630; 1910-ben 1850; segéd pedig 1890-ben 1323; 1900-ban 1264; 1910-ben 2175.

Az állatorvosok száma egyöntetűen és elég gyorsan emelkedik. Most már magas képezésük és jó jövedelmeik helyzetüket elég jóvá teszik, mióta az állategészségügyi törvény létrejött.

A szülésznők száma is örvendetesen emelkedett az utolsó évtized alatt, az állandónak látszó kilenczezerről egyszerre négyezerre. Qualificatiójukat megszorították s a régi «czédulás bábák» helyét, a kiknek a tisztí főorvos adott képezést, a bábaképzőkben modern tanfolyamokon félévig kiképzett szülésznők foglalják el.

A mérnökök.

A hivatalos statisztika csak az 1910-iki népszámlálásból kifolyólag mutatta ki a magánmérnökök számát 1353-ban. Ez a szám vajmi csekély. Tehát a többi mérnök mind közszolgálat-

ban áll a vasútnál, postánál, államépítészethnél, culturmérnöki és egyéb hivataloknál, meg az iparfelügyeletnél.

Műegyetemünk évenként mini egy két-háromszáz mérnöki oklevelet állított ki az utolsó tíz esztendő átlagában. Ezeknél olyan csekély része az építész mérnöki, mivel két alacsonyabb építészeti diploma is van, a mely építkezések vezetésére feljogosít. A vegyészeti szakon most már évenként körülbelül húsz diplomát adnak ki, míg a mérnöki és a gépészeti szakosztály körülbelül egyenlően részesedik a hátralevőkben.

Maga a mérnöki kar Magyarországon oly kicsi, hogy alig lehet róluk egységes áttekintésben valamit mondani. Inkább a szakdiplomák számából és arányából következtethetnénk valamit az ország technikai életére, ha a kiinduló mérnökgeneratio jó részét fel nem szívná azonnal az állami szolgálat.

Szervezkedésük, társadalmi én szakéletük a Magyar Mérnök és Építész Egyletben elsőrendű. A mérnöki szolgálatnak talán a legnagyobb kérdése mostanában a technikai képzettségnek az államszolgálatbani kellő elismerése és érvényre jutása. Közigazgatási hatáskör nélkül, mint egyszerű véleményezők, működnek az államépítészeti hivatalok a megyei útferegens mellett és így van ez más vonalakon is. Pedig qualificatióuk ezt az elismerést mindenféleképpen megérdemli, hiszen az újonnan életbelépett földmérői jogosítvány most már mérnöki szakismeret hatodik szakdiplomáját állapítja meg.

A közel jövő nagy technikai kérdései a mezőgazdasági gépiparban és a chemia technológiában, valamint a többi ágakon is remélhetőleg a magyar mérnököket az egész vonalon szakismeretük és munkájuk jól megérdemelt elismeréséhez fogja juttatni.

Írók és művészek.

Irodalmi és művészeti életünket a maga egészében az a kicsiny honoratior-osztály tartja el, a melyről fentebb szólunk. Alig van más közönségük: a parasztnak is, a kereskedőnek és iparosnak is kevés még minálunk a cultur -igénye. És ha hozzávrbzszük azt a szellemi túltermelési, a melyben részünk van az irodalom és művészet révén, mindjárt megalkothatjuk magunk-

nak a fogalmat a szabad-foglalkozások e csoportjának kereseti viszonyairól és élet küzdelmeiről.

A magyar sajtó is szenved ebben a túltermelésben és tehetőség-túltengésben. Nálunk nincsenek olyan típusú lapok, a melyeket egyformán olvashatna minden társadalmi osztály. Legnépszerűbb kis estilapunk példátlan elterjedése mellett sem lett a nép lapjává magas színvonala s vidéken kései megjelenése miatt. A paraszt, a szervezett munkás még a maga lapját olvassa. A magyar sajtó-munkásai közül a legtöbben több lap számára kénytelenek dolgozni. Hírlapíró volt Magyarországon: 1890-ben 454; 1900-ban 884; 1910-ben 1201.

Közülük állandóan körülbelül hatvan százalék, tehát több mint a fele, él Budapesten.

Színművészeink számában érdekes, hogy a férfiak és a nők száma csaknem állandóan egyforma. 1890-ben mind színész, mind színésznő körülbelül 700 volt, 1900-ban nyolczszáz, majd 1910-ben ezer. A főváros aránylag több színésznőnek, mint színésznek ad kenyeret. A vidéki színészet kérdése még mindig társadalmi kérdés. Hiába vannak doctoratust tett színészeink, a kik a legjobbakkal versenyezhetnek, a kis vidéki középosztály nem tudja őket eltartani.

Képzőművészetünk és zenei életünk még annyira kezdetleges, hogy a vidéken csak most kezd tisztességes létminimumot nyújtani. Az utolsó évtized eredménye, hogy a vidéki városok zeneiskolákat nyithatnak, biztosítva a középtehetségek megélhetését a művészek közül. Művészeti téren azonban, mivel mindenütt ez kívánja a legfejlettebb kultúrát és a legtöbb fölösleget termelő gazdasági életet, nagyon el vagyunk maradva a külföld egyszerű, de azért mindenkinek biztos életet nyújtó művészeti élete mögött. A vidéki kisbirtokos, ha eladta a termését, Pesten az orfeumba megy mulatni. Csak a hivatalnok, meg a tanárember megy a Nemzetibe. Irodalmi és művészeti életünk terheit a magyar honoratior-osztályon kívül csak a közép-műveltség színvonalára emelkedett zsidó kis-kereskedő é kisiparos segít némiképen viselni. A felsőbb rendekből való maecenások olyan kevesen vannak, hogy nem lehel róluk beszélni.

A bureaucratia.

Ez a magyar betegség a honoratior-osztály legnagyobb és egyetlen bűne, a melyben jórészt nem maga a hibás.

Az individuális és a közérdek iránt egyáltalán nem fogékony magyar lelket készületlenül találta az utóbbi időknek mindig socialisabbá váló berendezkedése. Ez a socialis berendezkedés a közügyek iránt való altruista érzéket kívánja. A paraszt bizalmatlan, a kereskedő könnyedén kijátszsa a törvényt: vasmarokkal kellene fogni a hivatalos gyeplőt, hogy az önző egyéni élet beleilleszkedhessek a társadalom szükségelte keretekbe. A háború tanulságai megmutatták, hogy magyar bureaucratiaink sem a kistermelők gabona-eltitkolását, sem pedig a nagy kereskedelem túlkapásait nem tudta megakadályozni.

Hibásak ebben az eszközök is, melyek a hivatalnoknak rendelkezésére állanak. A nagy ellenőrzés, a megosztott felelőség a legjobb tisztviselőt is bureaucratává teszik. Olyan dolgokat kell például a polgár mesternek havonta megvizsgálnia, a miknek az átnézésére esztendőök kellene. És régi mondás, hogy a mindennapi postát aláíró hivatalfőnökkel bármikor alá lehet íratni a saját halálos ítéletét is.

Nagyon sok kézen megy keresztül a legkevésbé fontos munka is. Az, hogy többen felelősek valamiért, még egymás iránt is csak bizalmatlanná teszi a tisztviselőket. Viszont az, hogy az anyagi felelőség megállapítása csak ritkán és késedelmesen következik be, a késések iránt teszi őket érzéketlenné. A mindennapi élet anyagi gondjai is hozzájárulnak, hogy nem egész szívvel-lélekkel teljesíti hivatását a köztisztviselő.

Itt is nagyon sokat tanulhatunk a németektől, a kik a háborúban megmutatták, hogy a legjobban szervezett bureaucratismus tulajdonképen a bureaucratia kiküszöbölését jelenti. Oki egy kissé körülményesen csinálják a dolgukat s mi azt kevés munkaquantitást elbíró keleti kényelmességünkkel nem csinálhatnák utánuk, de annyi bizonyos, hogy a bureaucratia kiküszöbölésének első feltétele a jól szervezettség. Példa rá a közigazgatás egyszerűsítése, a mely bizonyos vonatkozásokban sokkal körülményesebb eljárásokat hozott be és mégis rövidebb tette a közigazgatást.

A bureaucratismus ellentéte a közigazgatásban sokszor erősen érvényesülő discretionarius jog, a mely az egyes embernek túlságosan nagy hatalmat ad kezébe. Ha fontosságról van szó, akkor inkább az igazságszolgáltatás való egyes bíró kezébe és a rendőri eljárás némely dolgai tartoznának társas elbírálás alá.

Anyagiak.

Ha a magyar honoratior-osztály nagyon kevés számú szabadfoglalkozású csoportját leszámítjuk, akkor egy nagy hivatalnoksereggel állunk szemben, a mely ma a szó légtér valódibb értelmében küzd az anyagiakkal. Ha a háromszobás lakás, a vasúton a második osztály és a három tál étel jellemzi a magyar polgári életmódot, akkor azt kell megállapítani, hogy ez az életmód ma már nincsen meg a valóságban. A tizenkét éve és huszonkét éve történt fizetésrendezések az egész vonalon olyan létminimumot állapítottak meg, a melyet az élet már az első esztendőkből túlhaladt. Mennél objectívebb lélekkel mérlegeljük ezt a valóságot, annál szomorúbbak lesznek a tanulságai.

A magyar honoratior-osztálynak az életéből először a jólétnek apró örömei maradtak el: az utazások, a színház, a társaság. Fogyasztási szövetkezeteivel sokáig vívta a szélmalomharcot a viszonyokkal, most végre elérkezett az idő, mikor csak a meglevő energiák rovására tudja az elsőrendű életszükségleteit megszerezni. Eladósodás, az egészség csökkenése, gondok járnak ennek a szomorú jelenségnek a nyomában.

Hol maradt a régi tisztviselő-álmom: öregségére a saját szerény kis lakás, vagy a pesti embernek a lakásbér-letiltáson felépülő kis balatoni villa, a hol szabadságát nyugodtan élt öltetheti? Hol maradt a fiúk diplomás pályára való nevelése, a lányok férjhezadása?

Lelkiek.

Szinte csodálatos, hogy az életnek ilyen rideg küzdelmei mellett is a honoratior-gondolkozás aránylag egész mivoltában eléggé conservatív maradt.

A magyar tisztviselő és az intelligens középosztály sohasem foglalkozott túlságosan a politikával. Sohasem adta oda

magát nagy tömegben agresszív jellegű osztályszervezkedésnek. Sokkal jobban érezte mindig függőségét és könnyen pótolható voltát. És távol állott az ilyesmi örökölt hagyományaitól.

A régi magyar mulatozások ideje réges-régen lejárt. Ma már a tisztviselőnek örömei szűk és szerény keretek között mozognak. A legfelső tisztviselői kar kaszinója, az Országos Kaszinó már csak társasági tényező. A kisebbek kerületi kaszinókban húzódnak meg. A vidéken azonban a tisztviselő és honoratior az úri kaszinóknak tagja, azokat egészen ő tölti meg tartalommal és ezért látjuk, hogy a vidéki kereskedelmi kaszinók mennyivel gazdagabbak és fényesebbek.

Egynéhány tisztviselő-nyaralótelep meghúzódik csöndességben a divatos fürdők mögött. Manapság már lassan ezek is kiürülnek. De legszánandóbb a fővárosi tisztviselők tízezreinek kényszernyaralása, a kik naponta 2—3 órát ülnek vasúton, hogy legalább gyermekeik jó levegőn élhessenek. A délutáni vonatok csak úgy ontják az aktatáskával otthonra is munkát vivő tisztviselőt, a ki délután négy órára jut kihűlt szerény ebédjéhez.

A tisztviselősorban a szabad pályákon működők legnagyobb része is kénytelen osztozni, mert az ügyvédi és orvosi proletariátus kezd különösen a fővárosban aggasztó mértéket ölteni.

A régi örömök az élet gondjaivá zsugorodtak össze. A hivatali órák szüneteiben cigaretta mellett álmodoznak a tisztviselők a személyi és drágasági pótlékokról.

Családi élet.

Ez a legszomorúbb része a honoratior életének.

A föld népe fiatalon házasodik, még a katonaság idejét sem várja meg, ha fölmentést kap. A kereskedő huszonnégy éves korában igyekszik önállóságra jutni. Az iparos családi életét sem gátolja semmi.

Az orvos huszonnégy éves korában, az ügyvéd huszonnyolcz éves korában jut a kenyérkereső diplomához. És a hivatalnok négy-öt esztendőöt tölt el az iskolavégzés után a gyakorlóságban, a míg állásba jut, hogy házasodhassék. A hivatali

élet nehézségei, a hivatali pályái a való toulás csaknem lenné teszik a maga idejében való családalapítást.

Háztűznézőbe hova menjenek? Csak a hasonló gondolkozású és hasonló sorsú emberekhez mehetnek. A vagyonosabb polgári középosztály lányai oly kevesen vannak, hogy azokat a jó sorsba jutott kereskedő, vagy iparos fogja megkapni, különben is ezek műveltség dolgában a honoratoroknak többnyire alattuk állanak.

A közös szerény sors megkezdése után a gyermekkel járó bajok és betegségek idején látnia kell a honoratornak, hogy ma már a vidéki nagyobb városokban is specialista orvosok látják el az asszonyt. Ezt ő nem fizetheti meg. A munkások, a kereskedősegek az ő szervezettségükkel könnyen tartják és fizetik u specialistákat, neki azonban ilyen orvosra nem telik.

Azután jön a többi családi szomorúság: a fiú nevelése, a lány férjhezadása már nem kerül ki a létminimumhoz szabott, ma már ezen is alul levő jövedelemből.

A százezer hivatalnokcsaládnál rövidesen ötezer hajadontanítónót számláltunk össze. Mennyi lehet azonkívül a férjhez nem ment lány otthon? Nem lehet kiszámítani. A legértékesebb magyar társadalmi osztály így megy lassan veszendőbe.

Nem a mának hibái ezek a magyar honoratorok életében, sem a tegnapiéi. Olyan súlyos társadalmi eltolódások vannak, a melyek az egész osztályt lassú sorvadással fenyegetik. Ha a többi társadalmi rend élésével, virulásával, szaporodásával és gazdagodásával összehasonlítjuk a magyar honoratorok sorsát, akkor kell csak gondolkozóba esni. Nemcsak gyors segítség,, hanem az egész közélet mélyenjáró reformja szükséges. Fizetés-emeléssel ezeken még nem lehet javítani.

A nemzet életének szempontjából még nagyobb hiba, hogy a honorator-osztály most már elvégezte kívülről való kiegészülését. Ma már a honoratorokat a honoratorok utódai szolgáltatják. Más társadalmi osztályok alig adják gyermekeiket akár az intelligens szabadpályára, akár pedig a közpályára.

És nincsen a közel jövőben kilátás arra, hogy a helyébe tudjon lépni egy másik, talán most még alul levő társadalmi réteg. A magyar paraszt kimegy Amerikába, ha segíteni akar

magán. A tönkremenő kisiparos a napszámos-proletariátusba süllyed. De a honoiator-osztálynak nincsen kívülről semmiféle pótlása. A gentry-elem pusztulása véget ért; a kik még föntradtak, azokat megerősítették positiójukban az utolsó évtizedek gazdasági fejleményei. A zsidóság csak átmenetileg tartózkodik a honorator-osztály szintáján. Kívülről nincs mentség, belülről nincsen erősség.

Pedig, ha van nemzet fönntartó elem, akkor az a magyar honorator.